

# SA INDIOTERIA [PALMA, MALLORCA]. UN CAS DE PERVIVÈNCIA D'UN TOPÒNIM POPULAR

Antoni Ginard Bujosa

XV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Manacor, 2002

## INTRODUCCIÓ

La barriada de Sa Indioteria comprèn una petita àrea situada a l'extrem nord-est del terme municipal de la ciutat de Palma (Mallorca).<sup>1</sup> La gènesi de la barriada és el resultat d'un procés històric de parcel·lació en petita propietat i en disseminat, que mantenia les característiques de les zones rurals de la perifèria urbana fins al final de la dècada de 1960. La comunicació no s'ha abordat des d'una perspectiva filològica, sinó que es deriva d'un treball d'investigació de caràcter geogràfic i d'anàlisi de l'evolució del territori.<sup>2</sup> Tot i que es refereixi a una escala molt local, es considera significatiu per al coneixement dels noms de lloc de les petites entitats de població.

El topònim de Sa Indioteria és un nom arrelat en una tradició popular, hereva de la cultura rural i agrària. Aquest topònim és actualment un exemple d'un cas clar de formació i de pervivència al llarg del temps d'una denominació d'origen popular, que s'ha conservat malgrat un intent històric *oficial* de canvi i de substitució per un altre nom.

La versió popular de la tradició oral manté que el topònim de Sa Indioteria té l'origen en unes cases, que estaven situades dins terres de l'antiga possessió de Son Arpina,<sup>3</sup> on es criaven indiots. Si hem de fer cas a les fonts orals, la localització estricta de les que haurien estat unes primitives cases pròpiament dites Sa Indioteria no és gaire precisa i és més aviat molt dubtosa. Certament, però, la versió popular no va gaire desencaminada, malgrat que la documentació permet introduir alguns matisos.

En primer lloc, les referències toponímiques a la barriada s'han documentat a través de cinc formes diferents, però totes s'han de considerar diverses variants, que corresponen a la mateixa sèrie d'una seqüència evolutiva en el procés de configuració del topònim.

En segon lloc, no hi ha dubte que el topònim popular i tradicional de Sa Indioteria ha sobreviscut a una primitiva voluntat de substitució toponímica. La proposta de canvi, que

---

<sup>1</sup> El territori assignat a la barriada de Sa Indioteria és de 384,20 hectàrees a la zona urbana (urbanitzada des de finals dels anys seixanta i de població concentrada), i de 706,56 hectàrees a la zona de caràcter més rural i de poblament més dispers, que es correspon amb la part antiga.

<sup>2</sup> El treball s'inclou en el projecte d'investigació de referència BSO2000-1207.

<sup>3</sup> Les cases de possessió de Son Arpina es troben actualment dins l'entramat urbà del polígon industrial de Son Castelló.

data de 1878, fou promoguda per l'estament oficial que representava l'Església i volia canalitzar-se a través de la creació de la figura de la parròquia de Sant Josep del Terme.

En tercer lloc, és evident que, malgrat tot, finalment s'ha imposat la conservació del topònim popular de Sa Indioteria.

## ELS ORÍGENS DE LA BARRIADA

Les terres que ocupa la barriada de Sa Indioteria s'anaren estructurant originàriament a partir d'un context de gran propietat rural que era predominant a la perifèria de Palma fins a finals del segle XVIII.<sup>4</sup> Malgrat tot, sens dubte, els primers establits en disseminat a la zona de Sa Indioteria s'han de remuntar a la segona meitat del segle XVIII. En concret, al mapa de Mallorca de 1785, hi ha cartografiat l'hostal del camí vell de Bunyola (conegut per *s'Hostalet*),<sup>5</sup> situat prop del pont del torrent Gros. A més de les grans possessions i del *Lugar chico* de Son Sardina (*Sô Sardina*), també hi apareix l'establiment de Can Buc (*Câ Buc*), que, segons la llegenda del mapa, era un lloc de *Muchas casas separadas ó Establecimientos*. Can Buc forma part del Pla de Son Nebot, una comarca situada al nordoest del municipi de Marratxí, entre el torrent Gros i el camí de Muntanya, sobre l'eix del camí vell de Bunyola, que també era un conglomerat de poblament dispers, en petites i grans propietats, i que sempre ha tingut una estreta vinculació amb Sa Indioteria. De fet, fins i tot, sembla que Sa Indioteria s'hauria començat a desenvolupar entre Son Sardina i el Pla de Son Nebot.

Això no obstant, no tenim constància de cap denominació per identificar els assentaments com a un col·lectiu fins a la primera meitat del segle XIX. En aquest període, el procés de parcel·lació de les possessions en petits establiments (procedents de Son Arpina, però també d'altres grans propietats) hauria donat lloc a la consolidació d'una estructura de petites propietats familiars, que s'han de situar a l'interior de l'espai format pel camí dels Reis (des del creuer amb la carretera de Sóller), el camí Roig i el camí vell de Bunyola, fins al torrent Gros (límit del terme municipal de Palma amb el de Marratxí).

En un conglomerat d'hàbitat dispers, de petita propietat i de possessions més grosses, el poblament estava ben consolidat durant la segona meitat del segle XIX. Els pobladors de Sa Indioteria habitaven cases disseminades, generalment a la vora dels camins i també a les possessions.

El nucli primitiu de Sa Indioteria es desenvolupava prop del camí Roig, el camí dels Reis i el camí vell de Bunyola fins al torrent Gros (dins la parròquia de Sant Jaume, a la qual també pertanyia Son Sardina). Més endavant, creixeria cap al sud del camí vell de Bunyola damunt les terres de la possessió de Son Nicolau (de la parròquia de Sant Miquel), on es

<sup>4</sup> Per visualitzar la situació d'aquell moment ens remetem al conegut Mapa de Mallorca de 1785, patrocinat per Antoni Despuig i Dameto.

<sup>5</sup> Era un hostal situat en un camí públic just al límit del terme municipal, a la confluència del camí vell de Bunyola amb el camí dels Reis. El 1818 el propietari era *Jayme Jaume*. El 1826 apareix documentat com a *Hostal des Pont de Buñola*, propietat de *Jayme Jaume casado*. Posteriorment, *circa* 1836, es documenta *Hostelet del camí de Buñola*, propietat dels *Hereds. de Jayme Jaume*, amb *Casa y 4 1/2 qd*. El 1836 també apareix com a *Hostal de Buñola per son conte 50* [Lliures]. El 1841 la referència és *Sostelet Bartomeu Jayme por su cuenta 30* [Lliures]. Per a més informació, quan s'havia tancat la redacció de la comunicació s'ha comprovat, gràcies a la col·laboració de Joan Femenia Àvila i a l'amabilitat del propietari actual de la casa, que a la façana hi ha una inscripció amb la data 1776.

construïa l'actual església parroquial de Sa Indioteria<sup>6</sup>. En aquest sentit, hem de recordar la tradició oral que ens ha indicat que l'església parroquial s'havia edificat fora de Sa Indioteria.<sup>7</sup>

Els primers indioters eren majoritàriament petits propietaris que explotaven directament les finques pel seu compte, amb poques excepcions d'arrendament. D'altra banda, breument, la dedicació econòmica tradicional dels indioters era l'agricultura, en un esquema de policultiu que combinava secà i regadiu (la possibilitat d'accedir a l'aigua de la font de Mestre Pere era un fet particularment important per a la barriada). És evident també que les activitats agrícoles es complementaven amb una petita ramaderia domèstica. Lògicament, si hem de fer cas al topònim, l'indiot (*Meleagris gallopavo*) s'ha de considerar una espècie emblemàtica, encara que pugui no haver estat ni la predominant ni, fins i tot, la més comuna entre la cria d'aus.

## EVOLUCIÓ DEL TOPÒNIM

El topònim actual de *Sa Indioteria*, d'acord amb la documentació localitzada, és el resultat final d'un particular procés de configuració toponímica fonamentada en diverses formes o variants que mostren una seqüència temporal de caràcter evolutiu. Les cinc variants documentades són: Indioters (*Andiotes*), Cals Indioters (*Cals Andiotsés*), Pla dels Indioters (*Plá d'els Indioters*), Pla de Sa Indioteria (*Pla de S'Indioteria*) i Sa Indioteria (*Indioteria, S'Indioteria*).

A l'àrea que ens ocupa, a principis del segle XIX (els anys 1818 i 1826), es documenten els noms de diverses propietats rurals en disseminat. A vegades, amb un mateix nom de propietat s'agrupen diversos propietaris, però no coneixem cap referència a una denominació de caràcter col·lectiu fins a 1836.

### **Indioters (*Andiotes*), 1836-1841**

La forma toponímica més antiga i la primera referència al col·lectiu de la contrada és el nom *Indioters* (documentat *Andiotes*). La primera denominació apareix documentada a una relació de totes les finques i horts del terme de Palma per parròquies<sup>8</sup> dels anys 1836 i 1841, que sens dubte tenia intencions fiscals i de recaptació de contribucions territorials.

a.1.- A un apèndix de la relació de 1836, de la parròquia de Sant Jaume, el terme *Andiotes (sic)* és el que encapçala directament una agrupació de seixanta-cinc propietats, que inclou un bon nombre de finques (i també algunes possessions i propietats grans) documentades en disseminat a principis de segle XIX. La gran majoria se situen a l'àrea del camí dels Reis, prop del camí vell de Bunyola i del torrent Gros.

a.2.- Un altre apèndix de la mateixa relació per parròquies de l'any 1841 confirma de manera més evident la denominació *Andiotes*, que apareix tot encapçalant un total de

---

<sup>6</sup> Actualment, la barriada de Sa Indioteria abasta des de la via del tren de Sóller fins a l'autopista d'Inca i des del polígon de Son Castelló fins al límit municipal del torrent Gros. El camí dels Reis, el camí Roig i el camí de na Cerdana són els eixos de la part vella de sa Indioteria. Per la situació entre la carretera de Sóller i la carretera d'Inca, l'eix actual de la barriada és el camí vell de Bunyola. El camí Nou comunica amb Son Cladera i la carretera d'Inca.

<sup>7</sup> Segons informació oral de Joana Frau Florit, *Melana* (Sa Indioteria, 1908-1993).

<sup>8</sup> AMP (Arxiu Municipal de Palma), lligall 936, núm. II, f. 54 v.

vuitanta-quatre propietats.<sup>9</sup> En aquest cas, una sèrie de les propietats més grosses del llistat de 1836 resta fora del conjunt, però augmenta el nombre de finques (algunes de les quals també es documenten en disseminat en anys anteriors); totes es localitzen igualment al camí dels Reis, al camí Roig, als actuals camins de na Cerdana i de can Gaietà, fins al camí vell de Bunyola i al torrent Gros.

A causa del topònim de 1836 i de 1841, òbviamment, sorgeixen els interrogants: el nom Indioters, té l'origen en un antic malnom?, prové de famílies dedicades a criar indioters?, fa referència a l'activitat principal dels habitants més antics de la contrada? Eren indioters? (en el sentit d'indioter: criador, guardador o venedor d'indioters).

Més que amb una resposta taxativa en sentit afirmatiu, s'hauria de contestar amb un potser. Sobretot si pensam en la possibilitat que la cria d'indioters era un complement de les tasques agrícoles. En qualsevol cas, sembla que era una feina humil i no gaire apreciada:

«Per amor de Déu,  
no faces estimat meu,  
de porquer ni tampoc d'endioter,  
perquè són feines molt baixes.»<sup>10</sup>

De totes maneres, que la primera denominació de caràcter col·lectiu sigui el terme *indioters* s'ha de considerar especialment significativa. No oblidem que *indioters* és el gentilici aplicat a les persones originàries de Sa Indioterapia.

Una altra possible hipòtesi a considerar,<sup>11</sup> a més de la cria d'indioters, també podria ser que la zona de Sa Indioterapia fos igualment un lloc habitual de pas o de repòs en la ruta dels indioters que es dirigien a la ciutat, per vendre els animals sobretot a la fira de Sant Tomàs (21 de desembre), just abans de les festes de Nadal. El camí vell de Bunyola hauria estat una bona via secundària per conduir les guardes d'indioters cap a Palma, especialment per a les que provenien del municipi de Marratxí.

L'indioter és una espècie originària d'Amèrica que fou introduïda a Europa el 1524. Segurament, a la segona meitat del segle XVIII la cria domèstica ja era força important. Durant la segona meitat del segle XIX, segons l'obra de l'Arxiduc, *los pavos son después de los pollos las aves más comunes en la isla. Los hay en casi todas las propiedades de cierta importancia, aunque rara vez en la zona montañosa; abundan, en cambio, en los términos de Marratxí, Palma (cerca del Prat de Sant Jordi), Sencelles, Santa Eugènia, Algaida y otros.*

Pel que fa al terme de Marratxí: *En Sa Cabaneta, barrio del pueblo de Marratxí, esta actividad representa una verdadera industria que ocupa a casi todos los habitantes, como no ocurre en ningún otro lugar de la isla. (...) aquellas fincas que carecen de pavas o que no tienen el número de crías deseado, recurren indefectiblemente a las existencias de Sa Cabaneta.*<sup>12</sup>

<sup>9</sup> AMP, lligall 936, núm. II, f. 62 v.

<sup>10</sup> DCVB. Vol. 6, pàg. 640.

<sup>11</sup> Suggestida originalment per Andreu Ramis Puig-gros, de Llorito (un altre poble amb una forta tradició de cria d'indioters).

<sup>12</sup> Vegeu ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA. *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Vol. 5. Palma: Sa Nostra-Caixa de Balears, 1982-1993, pàg. 425-426. També és possible acudir a l'apartat *Indioter*, de l'obra de LLABRÉS RAMIS, J.; VALLESPÍR SOLER, J. *Els nostres arts i oficis d'antany*. IV. Ciutat de Mallorca, 1983, pàg. 291-298. (Estudis Monogràfics del Museu Arqueològic La Porciúncula, 9).

En referència al proper nucli de Pòrtol, hi ha aquesta glosa:

«Pòrtol és un lloc secà;  
Jo hi som estat, no m'ho digues,  
ell no hi cullen raïm ni figues,  
ni pets endiots hortigues,  
ni per ses persones pa.»<sup>13</sup>

### **Cals Indioters (*Cals Andiotés*), 1877**

Un altre topònim o variant és el documentat a un protocol de mà de notari de l'any 1877 com a *pago Cals Andiotés (sic)*.<sup>14</sup> Segurament, és la continuació lògica (o, fins i tot, la forma correctament escrita) del topònim anterior. A tall d'hipòtesi, Cals Indioters potser és també la denominació més aproximada a la forma originària del topònim. En aquest cas, Cals Indioters podria designar el lloc on habitaven els *indioters* (com a mínim, en correspondència als documentats els anys 1836 i 1841).

### **Pla dels Indioters (*Plá d'els Indioters*), 1860**

El topònim *Pla dels Indioters* podria ser una evolució de les dues formes anteriors, però acompanyades per un genèric molt més geogràfic. En aquest cas, tota l'àrea de Son Sardina, del Pla dels Indioters o de Sa Indioteria, del Pla d'en Fuster i del Pla de Son Nebot (Marratxí), és part de la conca geomorfològica del Pla de Palma. El nom Pla dels Indioters podria ser una forma més evolucionada, construïda per assimilació a Pla d'en Fuster i a Pla de Son Nebot.

La forma *Plá d'els Indioters (paveros) (sic)* és la denominació registrada al *Nomenclátor de España* de 1860.<sup>15</sup> El registre estadístic inclou el detall de nombrosos llocs, possessions i cases en disseminat, entre els quals s'identifiquen, per exemple, *Ca'n Alorda*, *Son Castelló*, *Son Llompart*, *Son Cladera*, *Son Fuster*, *Son Nicoláu* o *Son Reus* al municipi de Palma, o *Cabana (La)* i *Son Maciá* a Marratxí.

S'ha de fer constar que l'anterior *Nomenclátor* de 1858 no és ni tan detallat ni tan concret: a Palma s'identifica el *Caserío* de Son Sardina, amb un total de 1.520 habitants; a Marratxí, el *Caserío* de Son Nebot tenia 221 habitants.<sup>16</sup> Més endavant, el *Nomenclátor* de 1873 és igualment poc precís; a Palma hi apareix el *L. [Lugar]* de Son Sardina, a 6,9 km de distància de la capital, format per un total de 25 edificis: 21 habitats constantment, 3 de manera temporal i 1 de deshabitat (amb 4 edificis d'un pis, 19 de dos i 1 de tres pisos, a més d'un *Albergues ó sea barracas, cuevas, chozas, etc...*), mentre que, a Marratxí, Son Nebot no hi consta.<sup>17</sup>

En particular, segons el *Nomenclátor* de 1860, el *Caserío* anomenat *Plá d'els Indioters (paveros) (sic)* apareix ben definit i amb entitat pròpia. Estava format per un total

<sup>13</sup> Recollida per Cosme Aguiló Adrover, de Santanyí.

<sup>14</sup> Segons còpia d'escriptura de compra-venda de dia 12 de maig de 1877, del notari Guillem Sancho de Palma [Cedida per Guillem Ferrer i Barceló (1916-1990), de Sa Indioteria].

<sup>15</sup> *Nomenclátor que comprende las poblaciones, grupos, edificios, viviendas, albergues, etc., de las cuarenta y nueve provincias de España*. Madrid: Imprenta de José María Ortiz, 1863, pàg. 355-357.

<sup>16</sup> *Nomenclátor de los pueblos de España, formado por la Comision de Estadística General del Reino*. Madrid: Imprenta Nacional, 1858, pàg. 114.

<sup>17</sup> *Nuevo Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares y aldeas de las cuarenta y nueve provincias de España, con arreglo á la division territorial vigente en 1º de julio de 1873; publicado por el Instituto Geográfico y Estadístico*. Madrid: Imprenta Nacional, 1876, pàg. 70.

de 118 edificis; 108 habitatns constantment, 5 habitatns de manera temporal i 5 de deshabitats; hi havia 69 edificis d'un pis, 48 de dos pisos i 1 de tres pisos. Una nota a peu de pàgina [(c)] especifica que (c) *Este caserío está diseminado por la comarca que lleva su nombre; sus viviendas distan de la cabeza del distrito 2.600 metros la mas próxima, y 5.572 la mas remota.*

D'acord al mateix *Nomenclátor* de 1860, el *Caserío del Plá d'en Fuster*, situat a 5,4 km de distància de la capital, estava format per un total de 60 edificis; 58 habitatns constantment i 2 de manera temporal, amb 26 edificis d'un pis, 33 de dos pisos i 1 de tres pisos. Al terme de Marratxí, el *Caserío de Son Nebot*, situat a 5,2 km de l'ajuntament, estava format per un total de 61 edificis; 53 habitatns constantment, 6 de manera temporal i 2 de deshabitats; hi consten 11 edificis d'un pis, 45 de dos pisos, 3 de tres pisos i 2 *Albergues ó sea barracas, cuevas, chozas, etc.*

En la mesura en què el *Nomenclátor* representi una font estadística de caràcter oficial, la forma *Pla dels Indioters* es traslladava als registres documentals. Tenim constància, per informació oral, que és la denominació toponímica que figura a diverses escriptures de propietat. D'altra banda, el 1860 és interessant observar que el topònim *Pla dels Indioters* apareix juntament amb la traducció castellana de *paveros*. Val a dir que, molt més modernament, les interpretacions del topònim de Sa Indioteria per persones de parla castellana gairebé han arribat a l'absurd banal de la confusió d'associar els indioters amb els *indios* (!).<sup>18</sup>

### **Pla de Sa Indioteria (*Pla de S'Indioteria*)**

A més de *Pla dels Indioters* també es documenta el nom *Pla de Sa Indioteria*, encara que sigui d'una manera més particular, a l'obra de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria.<sup>19</sup> És a un text que fa referència a les excel·lències de les patates de Sa Indioteria. Un cultiu de regadiu emblemàtic, sens cap dubte, per als pagesos de la barriada: *Cuentan entre las mejores [patates] de la isla del término de Palma, en particular, las del Pla de S'Indioteria próximo al Pont d'Inca.*

### **Sa Indioteria, 1869- 1879**

Finalment, el topònim definitiu *Sa Indioteria* (documentat també *Indoteria* i escrit molt sovint amb la grafia *S'Indioteria*) és el que apareix documentat d'una manera més generalitzada.

L'any 1869 és la data més primerenca en què hem documentat el topònim *Indioteria*, concretament en relació a la sol·licitud de creació de dues escoles<sup>20</sup>, exposada a l'Ajuntament de Palma per part de *varios vecinos de la Indioteria*. Al mateix temps, és una referència important perquè documenta igualment la presència d'un col·lectiu de població consolidada a la barriada, mitjançant l'expressió *barrio de la Indioteria*.

Les actuacions de l'administració per a la creació de les escoles donava lloc a tot un expedient administratiu, format per documents manuscrits, sense numerar, de 1869 i de 1870, dels quals es poden extreure una sèrie de referències:

<sup>18</sup> Els anys seixanta es feia donació, per subscripció popular, d'un *Seat 600* a les monjes de Sa Indioteria. L'esdeveniment donava lloc a una notícia al *Telediario* de la televisió única i a un comentari recordat, més o menys, en aquests termes: *Los vecinos del barrio indio de Palma de Mallorca...*

<sup>19</sup> ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, 1982-1993, pàg. 330-331.

<sup>20</sup> AMP, lligall 1738, núm. XIX (any 1869).

*varios vecinos de la Indioteria* (7 d'octubre de 1869).  
*en el lugar llamado la Indioteria* (7 i 10 d'octubre de 1869).  
*en el lugar de la Indioteria* (10 d'octubre de 1869).  
*barrio de la Indioteria* (10 d'octubre de 1869).  
*Indioteria* (*Boletín Oficial*, núm. 318, 4 de novembre de 1869).

Alguns anys més endavant, el 22 de maig de 1878, l'exposició presentada al Bisbe per demanar l'edificació del temple parroquial està signada per *Los infrascritos vecinos de la Comarca de la "Indioteria"*.<sup>21</sup>

L'any 1879, a un llistat dels noms i domicili dels electors<sup>22</sup> de la *Sección del Colegio 8º. Escuela de niñas de Son Sardina*, a més dels electors domiciliats a diferents finques disseminades, hi apareixen un total de vint noms d'electors amb la referència específica *Indioteria*.

*Busquets Jaime. Indiotería.*  
*Roser Miguel. Indiotería.*  
*Sastre Jaime. Indiotería.*  
*Togores Miguel. Indiotería.*  
*Torres Juan Mariano. id.*  
*Barceló José. Indiotería.*  
*Alemañ Cañellas Guillermo. Indiotería.*  
*Barceló Compañ Rafael. Indiotería.*  
*Crespí Busquets Sebastian. Indiotería.*  
*Cañellas Vila Jaime. id.*  
*Coll Muntaner Pedro José. id.*  
*Frau Frau Gaspar. Indiotería.*  
*Homar José. Indiotería.*  
*Llabrés Roca Miguel. Indiotería.*  
*Serra Bordoy Francisco. Indiotería.*  
*Salom Bordoy Andrés. id.*  
*Serra Martorell Jaime. id.*  
*Salom Frau Juan. id.*  
*Togores Mandilego Jaime. id.*  
*Villalonga Verd Andrés. id.*

Per tant, és possible afirmar que entre 1869 i 1879 el topònim *Sa Indioteria* estava clarament consolidat. El significat del terme *Indioteria* és el d'un lloc on es crien indiots. De tota manera, si hem de fer cas a les variants documentades, podem pensar que Sa Indioteria (com Cals Indiotsers o Pla dels Indiotsers) com a topònim podria fer referència igualment al lloc on habitaven els primitius *indiotsers*.

Segons les estadístiques oficials, el dia primer de març de 1887, el *Caserío* anomenat *Indiotería (La)*, situat a 4.200 m de distància de la capital, estava constituït per 163 famílies,

---

<sup>21</sup> S. José. *Obras. Iglesia de S. José en edificación. Libro registro de su junta directiva y administrativa de obras. Comprende a mas de las partidas de cargo y data de la depositaria, nota o copia exacta de los impresos y manuscritos dados a luz que guarden relación importante con dicha Iglesia*, (1878-), pàg. 143-144.

<sup>22</sup> BOE, núm. 1903 (1879).

repartides en un total de 187 edificis (18 d'un pis, 165 de dos pisos i 4 de tres o més pisos); al *Caserío del Pla d'en Fusté*, a 4.300 m de distància del centre, l'habitaven 111 famílies, en 122 edificis (15 d'un pis, 105 de dos pisos i 2 de tres o més pisos).<sup>23</sup> El trenta-u de desembre del mateix any, a Sa Indioteria consten 765 habitants (de dret i de fet), i al *Plá d'en Fuster*, 309 habitants (de dret i de fet). A Marratxí, al *Caserío* de Son Frau hi ha 19 habitants de fet i 13 de dret, i a les *Casas de labor* de Son Nebot són 17 els habitants de dret i de fet.<sup>24</sup>

El topònim *Sa Indioteria*, derivat de la tradició popular, és el que finalment s'imposava, encara que havia de fer front a un intent seriós de canvi i de substitució topònica.

## LA PROPOSTA DE SUBSTITUCIÓ TOPONÍMICA

En el procés històric de constitució de la barriada una dada fonamental, en molts d'aspectes, sobretot per a l'organització social i l'articulació col·lectiva, és la construcció de l'església parroquial, començada l'any 1878. La creació de la parròquia de Sant Josep del Terme també és indicativa de l'existència d'una comunitat amb una certa entitat de població i confirma de manera indubtable el procés de consolidació dels assentaments.

Ara bé, en relació estricta a la qüestió topònica, la figura de la parròquia també hauria pogut provocar un canvi radical del nom inicial i la seva substitució pel de *Sant Josep*, un nom del santoral vist amb bons ulls per part de la jerarquia eclesial per denominar una barriada en procés de formació.

El 22 de maig de 1878, una representació dels *vecinos de la Comarca de la "Indioteria"* es dirigia al bisbat per demanar l'edificació d'un nou temple. Al mateix escrit feien constar que *han concebido la idea de levantar un templo á Dios Nuestro Sr. bajo la invocación del patriarca San José, que acaso dé nombre en lo sucesivo al pueblo que se viene formando*.<sup>25</sup>

És a dir, es plantejava el possible canvi del nom de Sa Indioteria pel de *Sant Josep*, naturalment amb totes les benediccions. S'havia d'edificar la nova església de Sant Josep per al nou *poble* (o barriada de caràcter obrer) de *Sant Josep*.

En efecte, el patriarca Sant Josep és el titular de l'església i el patró de la parròquia. Tots els indioters coneixen el cant d'aquest goig:

«Sou d'aquesta pagesia  
el més noble protector,  
tot el terme en vos confia,  
Sant Josep nostro patró.»

El significat de l'expressió *terme* pot semblar poc clar. Això no obstant, la parròquia de Sant Josep del Terme té un abast territorial molt particular. És un terme parroquial específic que s'estén sobre dos municipis (Palma, a Sa Indioteria, i Marratxí, a la zona del Pla de Son Nebot). Però, a més, en origen la jurisdicció parroquial es feia a partir de la

<sup>23</sup> AMP, lligall 1625, núm. 1.

<sup>24</sup> *Nomenclátor de España (en 1º de enero de 1888)*. Provincia de Baleares. Madrid. Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1892, pàg. 18-19.

<sup>25</sup> S. José. *Obras...*, pàg. 143-144.



segregació dels territoris de tres parròquies: les de Sant Jaume i de Sant Miquel de Palma, i la de Sant Marçal de Marratxí.

En aquest sentit, és possible comprendre l'esmentada tradició que afirma que l'església s'havia construït fora de Sa Indioteria, que primitivament formava part de la parròquia de Sant Jaume de Palma, el límit de la qual era el camí Vell de Bunyola. A l'altra banda del camí començava la jurisdicció de la parròquia de Sant Miquel. Per tant, la nova església parroquial s'edificava dins els terrenys de Son Nicolau, de la parròquia de Sant Miquel. Precisament a les cases de Son Nicolau hi havia un oratori públic que data del 1746 i que, abans de poder-ho fer a l'església, s'usava per cobrir els serveis de culte religiós dels habitants de tota la contrada.

Pels documents de 1878, que informen de la col·locació de la primera pedra de l'església, es demostra una clara diferenciació entre les terres de Sa Indioteria i les de Son Nicolau. Quan es refereixen a la construcció del temple ho fan també a Son Nicolau:

*en las inmediaciones del puente de Inca y punto conocido por oratorio de Son Nicolau.*<sup>26</sup>

*en las inmediaciones del predio Son Nicolau, de éste término.*<sup>27</sup>

*en las inmediaciones del predio Son Nicolau, de este término municipal.*<sup>28</sup>

*en la funcion de Son Nicolau.*<sup>29</sup>

*los vecinos de la comarca Son Nicolau.*<sup>30</sup>

Més endavant, el 1883, data d'una primera benedicció del temple, les referències no havien canviat:

*del nuevo templo, que en Son Nicolau del término de Palma, gracias á sus desvelos y actividad, han construido los vecinos de esta comarca, dedicándola á San José.*<sup>31</sup>

*de los moradores del caserío de Son Nicolau, (...) para llevar á cabo la edificación del templo, que han dedicado al Patriarca San José, Patrono de la Iglesia.*<sup>32</sup>

*la iglesia de S. José, que los moradores del caserío de Son Nicolau recientemente han levantado en aquel punto.*<sup>33</sup> (També al mateix text: *de los vecinos de Son Nicolau*).

És indubtable que els habitants de Sa Indioteria (juntament amb els *marratxiners* del Pla de Son Nebot) tenien la part més activa en les obres d'edificació del temple i eren els principals destinataris de l'acció pastoral, però sembla que es volia deixar ben clar que el solar de l'església pertanyia a Son Nicolau (de la parròquia de Sant Miquel) i que no estava dins Sa Indioteria (de la parròquia de Sant Jaume), que era a l'altre costat del camí vell de Bunyola.

D'altra banda, segurament en base a l'antiga delimitació parroquial, el camí vell de Bunyola és la línia de separació de dos districtes municipals: el del Pla d'en Fuster (entre el camí vell de Bunyola i la carretera d'Inca) i el de Sa Indioteria (entre el camí vell de Bunyola i la carretera de Sóller).

<sup>26</sup> *El Isleño*, divendres, 21 de juny de 1878, pàg. 3.

<sup>27</sup> *El Diario de Palma*, dissabte, 22 de juny de 1878, pàg. 4.

<sup>28</sup> *El Diario de Palma*, dilluns, 24 de juny de 1878, pàg. 3.

<sup>29</sup> *El Diario de Palma*, dilluns, 24 de juny de 1878, pàg. 4.

<sup>30</sup> *El Diario de Palma*, dimarts, 29 d'octubre de 1878, pàg. 3.

<sup>31</sup> *El Ancora. Diario Católico Popular de las Baleares*, dimarts, 4 de desembre de 1883, pàg. 3.

<sup>32</sup> *El Ancora. Diario Católico Popular de las Baleares*, divendres, 14 de desembre de 1883, pàg. 3.

<sup>33</sup> *El Ancora. Diario Católico Popular de las Baleares*, dimarts, 18 de desembre de 1883, pàg. 2.

El 1899, en relació a la benedicció solemne de l'església parroquial, es continuava diferenciant entre Son Nicolau i Sa Indioteria:

*de la iglesia de San José, que se construye al lado del antiguo camino de Buñola y junto al predio Son Nicolau y al caserío de S'Indiotaria (sic), término municipal de Palma.*<sup>34</sup>

*Celebramos nosotros lo mucho que se ha adelantado desde hace poco tiempo en las obras de aquel templo, tan necesario para el bien espiritual del vecindario de aquellos contornos, especialmente para el poblado caserío de S'Indiotaria (sic).*<sup>35</sup>

Des del 1878 la idea del «nou poble» de *Sant Josep* es reflecteix a la portada del llibre de registre de les obres de l'església, encapçalat per la inscripció *Iglesia de San José. 1878. Sala de Conferencias del nuevo pueblo S. José*, acompanyada amb un segell que, a més de la imatge de Sant Josep, conté aquest text: *Iglesia de S. José - del pueblo del mismo.*<sup>36</sup> Anys després, el 1899, també es feia un cert ús del nom de Sant Josep, encara que sigui en referència a l'església: *En San José (extramuros)*<sup>37</sup>; *En la iglesia de San José (extramuros).*<sup>38</sup>

Per part de l'estament eclesiàstic, el mes de juliol de 1899, el Butlletí Oficial del Bisbat informava de la benedicció de l'església parroquial, *construida en el sitio vulgaramente denominado L'indioteria (sic), cerca del Pont d'Inca.*<sup>39</sup>

Sembla clar que, per part de l'estament oficial (en aquest cas l'església), hi havia una voluntat d'eliminar un nom d'etimologia popular, presumptivament vulgar; a mesura que l'entitat de població era més significada, havia de tenir un nom més *noble* que havia de substituir un nom considerat vulgar.

Fins i tot, potser una altra finalitat seria fer desaparèixer el sentit despectiu o pejoratiu dels derivats d'*indiot*. Vegeu-ne només alguns exemples extrets del diccionari:<sup>40</sup> «Indiot: Beneïtot o eixelebrat; Més estufat que un indiot: molt vanitós; Indiotada: Feta o dita propia d'indiots, de persones beneïtotes o eixelebrades; Indiotenc, -enca: Propi d'indiots; estúpid». En qualsevol cas, a les informacions de font oral mai no hem recollit cap referència a un possible significat de caràcter despectiu de les paraules *indioter* o *indioteria*.

A principis del segle XX, tot i que és evident que el «molt més noble» nom de Sant Josep no havia arrelat, les instàncies eclesials encara es feien ressò del caràcter «vulgar del nom de Sa Indioteria. L'any 1907 l'església dedicada al patriarca Sant Josep, espòs de la Verge Maria, s'erigia en vicaria *in capite*, sufragània de la parròquia de Sant Miquel. L'escrit d'erecció de la nova església filial,<sup>41</sup> solemnement signat per Pere Joan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca, conté expressions com aquestes:

*(...) est regio, vulgo S'Indiotería apellata, (...)*

*(...) novam amplioremque ecclesiam vellet aedificari, sub advocatione Sancti Joseph, unde postea et ipsa regio nobiliori nomine nuncuparetur.*

*(...) in suburbano huius civitatis S'Indiotería, per praesentes Litteras erigimus et constituimus, (...).*

<sup>34</sup> *El Diario de Palma*, dimecres, 21 de juny de 1899, pàg. 2.

<sup>35</sup> *El Diario de Palma*, dilluns, 26 de juny de 1899, pàg. 1.

<sup>36</sup> *S. José. Obras...*, pàg. 1.

<sup>37</sup> *El Diario de Palma*, divendres, 23 de juny de 1899, pàg. 2.

<sup>38</sup> *El Diario de Palma*, dilluns, 26 de juny de 1899, pàg. 1.

<sup>39</sup> *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*. Año XXXIX, núm. 16. 15 de juliol de 1899, pàg. 220.

<sup>40</sup> DCVB, vol. 6, pàg. 640.

<sup>41</sup> *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*. Año XLVII, núm. 6. 30 de març de 1907, pàg. 85-88.

Tot i que sigui de manera tímida, la denominació de Sant Josep arribava a traslladar-se als registres estadístics oficials. Al *Nomenclátor* del 1920, consta el *caserío* de *Son Nicolau o San José*, amb 46 habitants de fet i de dret, segregat de Sa Indioteria. El *Nomenclátor* de 1930, també separat de Sa Indioteria, identificava novament el *caserío* de *Son Nicolau o San José*, amb 4 habitants de fet i de dret.<sup>42</sup>

Posteriorment, fins i tot, la presumpta versió oficialista del nom de Sant Josep és la que figura recollida a la redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, d'Alcover-Moll, a la veu *Indioteria*, en concret quan es refereix a l'accepció toponímica: «a) topon. Llogaret i gairebé barriada de la ciutat de Palma, que oficialment s'anomena Sant Josep del Terme».<sup>43</sup>

Desconeixem els motius de l'atribució d'oficialitat al nom de Sant Josep del Terme. En tot cas, és possible pensar que es confon la part de la barriada de Sa Indioteria amb tot el terme parroquial. Sens dubte, la versió eclesiàstica pesava molt. Recordem que la benedicció solemne del temple (1899) i l'erecció de la vicaria *in capite* (1907) s'havien dut a terme quan mossèn Antoni Maria Alcover era vicari general de la Diòcesi de Mallorca (1898-1916).

Sigui com sigui, el nom tradicional de Sa Indioteria és el que efectivament ha perdurat, tant per a l'ús oral com per a l'escrit. Segons el Decret 36/1988, el topònim en la forma oficialitzada, ara sí, és *Sa Indioteria / la Indioteria*.<sup>44</sup> La grafia *la Indioteria* és la recollida al recent *Nomenclátor de nuclis de població de les Illes Balears* (2001).<sup>45</sup>

## CONCLUSIONS

En relació al topònim Sa Indioteria hem documentat un procés de configuració toponímica, amb una seqüència temporal de caràcter evolutiu, que experimenta diversos canvis a través de cinc formes o variants: Indioters (*Andiotes*), Cals Indioters (*Cals Andiotés*), Pla dels Indioters (*Plá d'els Indioters*), Pla de Sa Indioteria i, finalment, Sa Indioteria.

Sens dubte, totes les formes o variants deriven d'una mateixa arrel etimològica. Quant a la fixació del topònim actual, entre 1869 i 1879, *Sa Indioteria*, derivat de la tradició popular, estava clarament consolidat. Més que en un significat del terme *Indioteria* com a lloc on es criaven indioters, també és possible pensar en Sa Indioteria com a topònim referit al lloc on habitaren els primers *indioters*.

Malgrat que hem documentat diferents variants del topònim, que és clarament el resultat d'una evolució, desconeixem (en aquests moments) l'origen concret del terme

<sup>42</sup> Per a 1920, *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares y aldeas y demás entidades de población de España. Provincia de Baleares*. Madrid, 1923, pàgina 12. Per a 1930, *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares y aldeas y demás entidades de población de España. Provincia de Baleares*. Madrid, 1933, pàg. 21.

<sup>43</sup> DCVB. Vol. 6, pàg. 640. Fem notar que l'edició del tom 6 és de l'any 1954. D'altra banda, el Doctor Vicenç Maria Rosselló i Verger ens ha informat que a la barriada, a finals dels cinquanta i principis del seixanta, hi havia rètols amb el nom de Sant Josep del Terme.

<sup>44</sup> Decret 36/1988, de 14 d'abril, pel qual es publiquen en el BOCAIB les formes oficials dels topònims de les Illes Balears. BOCAIB, núm. 51, 28 d'abril de 1988, pàg. 1987.

<sup>45</sup> BIBILONI, G. (dir.) *Nomenclátor de nuclis de població de les Illes Balears. Per a ús en registres formals*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2001, pàg. 51.

*indioter*, que podria ser un antic malnom o fer referència efectivament a la cria d'indiots. En qualsevol cas, *indioter*, *-era* és el gentilici de les persones originàries de Sa Indioteria.

El topònim *Sa Indioteria* és el que definitivament s'ha conservat, tot superant una proposta de canvi i de substitució toponímica pel nom de *Sant Josep*, encapçalada per la institució eclesiàstica. L'intervencionisme de caràcter institucional per canviar determinats topònims d'arrel popular no representa cap novetat.<sup>46</sup>

Però, vet ací que en el cas de Sa Indioteria és possible constatar una situació inversa. És a dir, el manteniment i la pervivència del topònim d'arrel i de tradició popular. Encara que pugui haver-se considerat un nom d'origen vulgar, no per això deixa de ser, en aquest cas, molt més autèntic.

---

<sup>46</sup> Un exemple evident és del canvi toponímic de Llorito per Lloret de Vistalegre. Vegi's RAMIS PUIG-GROS, A.; GINARD BUJOSA, A. «El topònim Llorito-Lloret de Vistalegre. Anàlisi evolutiva». *XIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia, Porreres (Mallorca)*, 18 de novembre de 2000. Una versió ampliada, titulada «Sobre el topònim Loreto-Llorito als Països Catalans», fou presentada al *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: Universitat, 18-21 d'abril de 2001). Ambdues comunicacions es troben en fase d'edició (març de 2002).